

O. Siksiö (ed.): Housing Sociology in Times of Change

National Swedish Institute for Building Research, Research Report SB 29, Gävle 1990, 175 s.

Sborník příspěvků ze zasedání Pracovní komise W 69 Mezinárodní rady pro výzkum bydlení (International Council for Building Research, CIB), které se konalo v bulharském Santo Kiriko v září 1988, obsahuje referáty účastníků z Bulharska, Československa, Maďarska, Polska, Velké Británie, Rumunska a Švédska.

K nejzajímavějším patří bezpochyby příspěvek britského sociologa bydlení S. Lowe (York) o vlivu peněz získaných prodejem soukromých domů a bytů na sociální strukturu a strukturu spotřeby ve Velké Británii v posledních letech. Základní nálezy spočívá v tom, že soukromé vlastnictví domu, resp. bytu nezávisí - díky vysoké státní subvenci soukromé bytové výstavby - na pracovních příjmech domácnosti a (tudíž) na třídním postavení. Hodnota prodávaných domů, resp. bytů neustále stoupá do té míry, že získané peníze podstatně rozšiřují spotřební potenciál dosavadních majitelů a působí tím jako významný činitel modifikující sociální (třídní) diferenciaci.

Velmi instruktivní je také stať O. Siksiö a L. E. Borgegarda (Gävle) o mechanismech působících na získání bytu ve stockholmském centru s jeho vysokou neuspokojenou poptávkou po bytech, a to za situace, kdy u 60 % bytů jde o nájemní byty v soukromých činžácních, zbytek jsou byty družstevní nebo komunální. Autoři předkládají model konfigurace faktorů působících na získání bytu

v centru města, který zahrnuje: preference (především ty, které vyplývají z fáze životního cyklu), zdroje (příjem, kapitál, vlastní byt či dům; kognitivní zdroje, jako je znalost trhu s byty; sociální zdroje, jako je členství ve vlivných společenských organizacích, kvalifikace pro zařazení do pořadníku uchazečů o byt) a stav na trhu bytů, jeho druhová struktura, vztah mezi nabídkou a poptávkou, pravidla přidělování bytů, průměrná výše nájemného; aktéři působící na trhu s byty). Předností statí je propojení mezi institucionálním "makropřístupem" a individuálním "mikropřístupem" v konceptualizaci faktického procesu pohybu domácností uvnitř bytového fondu v centrální části města - arci: švédské metropole, v níž obsoletní, zpustlé domy a byty chybějí, nájemné je poměrně nízké, rozhodování soukromých majitelů domů je ze strany městské správy silně omezeno jak pokud jde o výši nájemného, tak pokud jde o výběr nájemníka.

Teoreticky zajímavá je také práce D. Sandu z Bukurešti, zabývající se vztahem mezi strukturou systému bydlení a sociální reprodukcí v různých státech Evropy.

Ostatní příspěvky se týkají sekundárního bydlení (chataření, chalupaření) v Bulharsku, vztahem mezi velikostní strukturou domácností a bytů v Sofii, postoji obyvatel k bydlení v městském jádru v jednom z polských historicky cenných měst, názory obyvatel na prioritní cíle městské přestavby v některých českých městech (Tábor, Rakovník, Pardubice), a rozporům mezi potřebami domácností a skladbou bytového fondu v Československu.

Lubomír Kotačka

Tony Byrne: Local Government in Britain

London, Penguin Books 1990, 468 s.

Velmi úspěšná publikace Tony Byrnea pojednává přehledným a srozumitelným způsobem o problematice místní správy v Británii (jedná se o páté, aktualizované vydání). Čtenář najde v této knize jasný výklad toho, co se rozumí místní správou

v britském kontextu, jakou má strukturu, jaké funkce a jakým způsobem je vykonává. V publikaci nechybí ani rozpracování sociálního a politického rámce fungování místní správy. V problematice, která je velmi náročná na systematické zpracování a srozumitelnost výkladu, se autorovi daří dosáhnout rovnováhy mezi deskriptivní a analytickou částí práce a rovněž tak mezi právním rámcem a praxí.

Kniha je založena převážně na sekundárních zdrojích, nenaspiruje tedy na to, aby znamenala významnější teoretický přínos. Tato skutečnost do jisté míry předurčuje i okruh potenciálních čtenářů, autor sám měl na mysli především studenty, lokální aktivisty a vůbec kohokoli, kdo by se chtěl o fungování britské místní správy něco dozvědět, ať už jako její potenciální zaměstnanec nebo jako občan, který je závislý na výsledcích jejího fungování. Domnívám se, že vzhledem k velice fundovanému zpracování celé práce je možno ji považovat za jeden z nejvýznamnějších informačních zdrojů i pro odbornou veřejnost.

Britové jsou proslulí svým respektem k tradici a odrazem toho je i britský vládní a správní systém, který spoléhá na konvenci a nepsané zásady chování spíše než na formální psané zákony. V Británii neexistuje psaná ústava a teoreticky tedy žádné omezení suverenity parlamentu. V této souvislosti je centralizace ospravedlnitelná, neboť není limitována žádnou právní normou. Britská místní správa nepoživá žádné právní ochrany.

Dnes má britská místní správa podvojnou strukturu - jednostupňovou v případě metropolitních a londýnských městských obvodů a dvoustupňovou v případě hrabství a okresů (v Anglii a Walesu) nebo krajů a okresů (ve Skotsku). Jedná se o relativně nové uspořádání, které platí v Anglii a Walesu od roku 1972 a ve Skotsku od roku 1973. Nová struktura je výsledkem předcházející dlouhodobé kritiky, diskuse a argumentace, kdy byla stará struktura místní správy shledána zastaralou a nevyhovující okolnostem a podmínkám 20. století.

Například v Anglii a Walesu bylo od roku 1972 padesát osm volených zastupitelstev v hrabstvích zredukováno na 47 s populací mezi 100 000 (Powys) a 1,5 mil. obyvatel (Hants) a s odpovědností za rozvoj oblasti, zabezpečování služeb a ochranu obyvatel. Uvnitř těchto hrabství bylo 1249 městských a venkovských samosprávných jednotek nahrazeno 333 okresními nebo městskými zastupitelstvy. Počet obyvatel se zde pohybuje od 18 670 (Radnor) do 422 000 (Bristol) a zastupitelstva jsou odpovědná za služby jako bydlení a udržování životního prostředí. Zákon z roku 1972 rovněž vytvořil 6 metro-

politních hrabství (counties) s populací od 1 do 2,7 mil. obyvatel a řadou dalších kompetencí; uvnitř těchto správních jednotek bylo vytvořeno 36 metropolitních okresů. Vidíme tedy, že struktura britské místní správy je značně komplikovaná a aby věc byla ještě komplikovanější, hovoří se v knize najednou, a to poněkud překvapivě, rovněž o třetím stupni místní správy na úrovni osad či obcí (parish). Těchto správních jednotek je v Anglii a Walesu celkem 7 200 a mají, pokud se pro ně samy rozhodnou, některé drobné pravomoce (přidělování drobných pozemků, rekreační plochy, osvětlení). Tato skutečně "místní" zastupitelstva mohou být za určitých podmínek volena v obcích s přibližně 100-200 oprávněných voličů.

Místní správa v Británii plní řadu funkcí - představuje hlas místního společenství, je nárazníkem mezi lokální a centrální úrovní, zabezpečuje poskytování služeb, skrze místní správu by měli být lidé vtahováni do politického života a výkonem některých správních funkcí na místní úrovni je odlehčováno centrální vládě. Většina nejdůležitějších veřejných služeb je spravována místními úřady (local authorities), z nichž každý je kontrolován voleným zastupitelstvem. Služby poskytované na úrovni místní správy jsou rozděleny do 5 kategorií - ochranné (policie, požárníci, ochrana zákazníků), týkající se prostředí (ochrana životního prostředí, doprava, územní plánování), osobní (vzdělání, bydlení, sociální pomoc), rekreační (sport, kultura) a obchodní.

Významným faktorem, který determinuje rozsah činnosti britské místní správy, je princip "ultra vires". Žádný místní úřad se nesmí podle tohoto principu zapojit do takové aktivity, ke které nebyl specificky zmocněn parlamentem. Místní úřad, který překračuje svoje pravomoci, může být usměrněn soudním rozhodnutím. Pokud by nějaký úřad vykonával aktivitu, která je "ultra vires", odrazí se to na konci fiskálního roku takovým způsobem, že pokud je kontrolou výdajů shledána jejich neoprávněnost, členové zastupitelstva, kteří hlasovali pro učitě problematické rozhodnutí, musí výdaje zaplatit ze své vlastní kapsy. Aby se vyhnuly takovému osudu, místní úřady, jež mají pochybnosti o legálnosti svých opatření, se

často předem, než přijmou určité rozhodnutí, dotazují příslušných vládních oddělení. Místní úřady tedy mohou dělat jenom to, co jim zákon dovoluje. Naproti tomu soukromí podnikatelé a osoby mohou jednat podle zásady, že co není zákonem výslovně zakázáno, je dovoleno. Princip "ultra vires" je ospravedlňován tím, že má chránit obec před možnou tyraní, extravagancí a politicky motivovaným dobrodružstvím ze strany místního úřadu, resp. jeho zastupitelstva. Na druhou stranu však tento nepochybně restriktivní princip eliminuje úlohu místních zastupitelů a zpochybňuje význam místních voleb a samosprávných principů vůbec.

Další část knihy pojednává o místních volbách a o úloze politických stran na lokální úrovni. Přes řadu demokratických prvků, které najdeme v systému fungování místní demokracie v Británii, se objevují dvě nejčastější výhrady - velmi nízká účast voličů v místních volbách (v průměru méně než 40 %; pro srovnání, parlamentních voleb se účastní v průměru 80 % voličů) a většinový volební princip, který vytváří prostor pro možné nespravedlnosti, což je zvláště umocňováno nízkou účastí voličů ve volbách. Místní volby probíhají každé tři roky, lidé mohou být znaveni častým opakováním voleb, neočekávají zásadnější změny ve svém životě iniciované místními politiky. V řadě případů nemají ani mezi kým vybírat, zájem kandidovat v obecních volbách je mizivý.

Politické strany mohou napomoci k vytvoření alespoň zdánlivě soutěživé atmosféry místních voleb. Uvnitř zastupitelstva vytvářejí členové politických stran vlastní kluby, jejichž vliv je dán především početním

zastoupením a tak možností ovlivňovat rozhodnutí co největšího počtu různých komisí místního úřadu. Za jednotlivé strany lze hovořit o vysoké míře koordinace jejich působení v místním zastupitelstvu.

V oblasti financování místní správy se Británie odlišuje od ostatních evropských zemí (kromě zřejmého faktu, že nikde jinde nenajdeme "poll tax") tím, že britské místní úřady měly vždy jen jeden zdroj místních daní, zatímco v evropských zemích mají místní úřady k dispozici několik různých daní. Zavedení "poll tax" - komunitního poplatku - posiluje v konečném důsledku trend ke zvýšené centrální kontrole. Nový daňový systém redukuje asi na polovinu výši poplatků, které mohou být získány na lokální úrovni. Hlavním smyslem zavedení "poll tax" bylo zvýšit odpovědnost místních úřadů za výdaje a zviditelnit vazbu mezi místním daňovým poplatníkem a obecním úřadem, který stanovuje a v praxi obhájí určitou výši této daně.

Celkově představuje publikace *Local Government in Britain* velmi kultivovaný a v rámci povahy zpracovávané tematiky i přehledný a čtivý příspěvek do v poslední době stále více diskutované problematiky místní správy. Je doplněna celou řadou tabulek, grafů, vysvětlivek a statistických údajů, které dokreslují celkový obraz fungování britské místní správy. Ačkoliv se práce zabývá výhradně britským systémem, může se stát významným základem pro další komparativní zpracování otázek týkajících se úloh místní správy v různých zemích.

Daniel Hanšpach

Knihovna Střediska pro ekologická a sociální studia

Uvedené publikace byly získány s laskavou podporou Rockefeller Brothers Fund

Došlé knihy

Problémy měst

CADMAN, D., G. PAYNE: *The Living City. Towards a Sustainable Future*. Routledge, London and New York 1990.

CASTELLS, M.: *The Informational City*. Basil Blackwell, Oxford 1989.

- CLARK, D.: *Urban Decline: The British Experience*. Routledge, London and New York 1989.
- FRICK, D. (ed.): *The Quality of Urban Life*. W. de Gruyter, Berlin - New York 1986.
- FRIEDRICHS, J.: *Affordable Housing and the Homeless*. W. de Gruyter, Berlin - New York 1988.
- HERBERT, D. T., D. M. SMITH (eds.): *Social Problems and the City: New Perspectives*. Oxford University Press, Oxford 1989.
- KELLY, B. M. (ed.): *Suburbia Re-examined*. Greenwood Press, New York 1989.
- PACIONE, M.: *Urban Problems: An Applied Urban Analysis*. Routledge, London 1990.
- SMITH, M. P., J. R. FEAGIN (eds.): *The Capitalist City: Global Restructuring and Community Politics*. Basil Blackwood, Oxford 1989.

Ekologie

- DEELSTRA, T., O. YANITSKY (eds.): *Cities of Europe: The Public's Role in Shaping the Urban Environment*. Mezhdunarodnye otnosheniya Publ., Moscow 1991. 390 s.
- FOTLAGE, C. A.: *Environmental Assessment*. Gower, Aldershot 1990.
- FREEMAN, C. et al.: *Technology and the Future of Europe*. Pinter Publications, London 1991. 424 s.
- JOHNSTON, R.: *Environmental Problems: Nature, Economy and State*. Belhaven Press, London and New York 1989.
- KRUPAT, E.: *People in Cities: The Urban Environment and Its Effects*. Cambridge University Press, Cambridge 1985. 235 s.
- ROBERTS, L., A. WEALE (eds.): *Innovation and Environmental Risk*.
- SMITH, S., E. REEVES (eds.): *Human Systems Ecology*. Westview Press, Boulder-San Francisco-London 1989. 233 s.

Plánování a sociologie města

- BLOCK, E., T. HOTTOVY: *Future Cities and Information Technology*. The National Swedish Institute for Building Research, Gävle 1988.
- CLARKE, S. E. (ed.): *Urban Innovation and Autonomy: Political Implications of Policy Change*. Sage Publications, Newbury Park-London-New Delhi 1989. 288 s.
- MADDEN, M., L. ANELIN (eds.): *New Directions in Regional Analysis*. Belhaven Press, London 1990.
- MONTGOMERY, J., A. THORNLEY (eds.): *Radical Planning Initiatives: New Directions for Urban Planning in the 1990s*. Cower, Aldershot 1990.
- MOORE, C., J. J. RICHARDSON: *Local Partnership and the Unemployment Crisis*. Unwin Hyman, London 1989. 163 s.
- Socio-political Instruments of Land use in Urban Regions*. Council of Europe, Strasbourg 1989. 67 s.
- WARD, C.: *The Child in the City*. Bedford Square Press, London 1990. 217 s.

Bydlení

- SILLINCE, J. A. A.: *Housing Policies in Eastern Europe and the Soviet Union*. Routledge, London-New York 1990. 492 s.

Region, regionalismus, regionalizace

(Vývoj pojetí ve Francii)

Koncem šedesátých let našeho století došlo v celé Evropě ke vzrůstajícímu pocitu regionální příslušnosti, provázeného požadavky výraznějšího podílu na řízení v oblasti regionálního společenství. K oživení došlo i ve Francii, kde se regionální hnutí opírá o poměrně dlouhou tradici, jejíž kořeny je nutno hledat v revoluční centralizaci země, provedené v roce 1790, kdy byla země - bez ohledu na historické tradice - rozdělena na departementy. (Např. třetí svazek periodika *Cahiers de l'Institut d'études politiques* Univerzity ve Štrasburku, který vyšel v roce 1967 pod titulem "Région et régionalisation dans la géographie française et dans les autres sciences sociales", nabízí bibliografii více než 300 děl, týkajících se této otázky; všechna vyšla ve Francii mezi léty 1716 a 1966. Rovněž v soupisu francouzské knižní produkce za rok 1991, "Le livre disponible 1991", edice Cercle de la Librairie, je kolem dvacítky titulů týkajících se problematiky regionu, regionalismu nebo regionalizace.)

Všechny práce, zabývající se problémem regionu, začínají úsilím o vymezení samotného termínu. Spory mezi ekonomy, geografy, historiky, etnografy, sociology aj. nevedly k žádným závěrům; každá věda se snažila o prosazení vlastního hlediska.

Ačkoli geografie usilovala jako první kolem poloviny 19. století o uplatnění regionálního hlediska, teprve na přelomu století dospěla k určitému vyjasnění pojmu region. Je třeba se zmínit především o přínosu P. Vidala de la Blache, který pojal specifika určité části území jako výsledek prolnutí vývoje teritoria a vývoje lidské společnosti. (Paul Vidal de la Blache (1845-1918) byl významný francouzský geograf, zakladatel *Annales de géographie*, které řídil až do své smrti. Hlavní díla: *Tableau de la géographie française*, 1903, *La France de l'Est*, 1917; *Les principes de la géographie humaine*, 1922 aj. Významně se podílel na přípravě *Géographie universelle* (1927-1948).) Podle Vidala de la

Blache krajinu dotváří a mění lidský prvek uzpůsobením přírody vlastním potřebám. Výchozím bodem je zde přírodní region, daný podmínkami geologickými, reliéfem a klimatem. Jeho zvláštnost spočívá v určitém výrazu, ve zvláštním uspořádání daného prostoru, vzniklého spojením daností přírodních a historických. Ve svých posledních studiích, jež vyšly mezi léty 1910-1917, se Vidal de la Blache již zabýval změnami, které s sebou přinesla urbanizace a industrializace, výrazně měnící strukturu regionu.

Na základě prací Vidala de la Blache dospěli francouzští geografové k definici regionu jako "extenzivně dané zeměpisné krajiny". Tak zůstal obsah pojmu region poměrně neurčitý a jeho pojetí se stále měnilo: buď byl chápán jako rámeček daný historicky (Burgundsko), jako přírodní oblast určená klimaticky (přímořské Pyreneje), či svým reliéfem (pikardská planina). I zcela soudobé definice jsou poplatné tomuto pojetí; setkáváme se v podstatě se dvěma koncepcemi: 1. s pojetím regionu jako přírodně dané oblasti, jejíž jednota je určena fyzickozeměpisnými vlastnostmi (geologickou strukturou, reliéfem, klimatem, vegetací, hydrografií), 2. s pojetím regionu jako oblasti zeměpisné, určené jak přírodními danostmi, tak výsledky minulé i soudobé lidské aktivity. Při uplatnění typologického či funkčního hlediska se pak mluví o regionu městském, průmyslovém nebo zemědělském.

Geografickému pojetí regionu se blíží i definice přijatá Radou Evropy: region je považován za území průměrného rozsahu, které se dá určit zeměpisně a je považováno za homogenní. (Dayries Jean-Jacques, Dayries Michele, *La Régionalisation*. 2e édition, Paris 1982, 5.)

Zatímco se zeměpisci vyčerpávali vcelku stereotypními monografiemi, ostatní sociální vědy, ať se již jednalo o hospodářské dějiny, sociologii, sociální psychologii, ekonomii, vědy politické či demografii, přicházely s novými podněty. Škola "Annales" (skupina historiků sdružených kolem *Annales d'histoire économique et sociale*, revue

založené r. 1928), hlavně historikové Marc Bloch a Lucien Febvre, přispěla k proniknutí psychologických, sociologických a ekonomických aspektů také do geografie. Regionální monografie nabývají postupně povahy regionální syntézy, kde se region stává výchozím bodem bádání.

Práce Jeana Labasse (*Les capitaux et la région, le commerce et la circulation des capitaux dans la région lyonnaise*, Paris 1955) je první francouzskou monografií napsanou uvedenou metodou. Další bádání se soustředilo na tato dvě témata: 1. vliv města na venkovské okolí, 2. hierarchizace urbanistických center.

V roce 1959 definoval Pierre George zeměpisný region rozvinutého hospodářského systému jako "oblast prostorově strukturovaného vlivu města - regionální metropole". Tím dospěla francouzská geografie k přesnému určení významu slova region.

Pokud se týče francouzské politické ekonomie, regionální problematika ji dlouho nezajímala. Až L. Brocard, ovlivněný ekonomii německou, vysvětlil na přelomu dvacátých a třicátých let roli trhu v oblastním hospodářství a ve vztazích, které se utvářejí mezi různými regiony jednoho většího celku. Jeho práce byla však téměř zapomenuta; až v padesátých letech se objevily regionální analýzy M. Ponsarda, pak P. Baucheta, R. Gendarma, G. Ruliera a dalších. Podstatný krok byl učiněn pod vlivem příkladu amerického: F. Perroux použil jako první v ekonomickém výzkumu sociologické metody. Proces byl uspíšen hospodářskou politikou státu, orientovanou směrem k regionu. Tato doktrína, podpořená dekrety z roku 1955, vedla k intervenční a podpůrné aktivitě zaměřené na hospodářsky méně aktivní oblasti ve Francii (viz níže).

Mezi lety 1955 a 1960 se řada ekonomů zabývala analýzou této hospodářské politiky. Jejich práce výrazně ovlivnily psychologicko-ekonomický výzkum, s nímž začala skupina vedená P. L. Reynardem.

Francouzská sociologie se regionální otázkou nezabývala do šedesátých let; pak se situace rychle změnila. K zajímavým výsledkům došla skupina P. H. Chombarta de Lauwe při výzkumu zaměřeném na sociologii

města. (Srv. *La vie quotidienne des familles ouvrières*, 1956; *Des Hommes et des villes*, 1963; *Aspirations et transformations sociales* (red.), 1970; aj.) Současná francouzská sociologie chápe region jako společenství určené buď kolektivními zájmy, vycházejícími z prostoru mezi úrovní lokální a úrovní národní, ev. evropskou, nebo jako společenství určené společnou kulturou. Při zkoumání regionu jsou za určující považovány tyto tři aspekty: aspekt organické vzájemnosti, aspekt problémový a aspekt politicko-institucionální, přičemž je respektována obtížná oddělitelnost těchto tří aspektů.

Pokrok sociálních věd, dosažený v regionálních studiích, usnadnil chápání regionální identity státní mocí. Jen ta může totiž umožnit, pomocí příslušných opatření, regionům podíl na řízení jejich vlastních záležitostí. Tento proces je nazýván regionalizací; chápeme pod ním změny, prostřednictvím kterých se jednotlivé regiony účastní řízení, či změny, které jim přenesením určitých pravomocí administrativních, hospodářských a politických dávají větší či menší míru autonomie.

Regionalismus je naproti tomu hnutí vycházející zdola, z pocitu regionální příslušnosti, hnutí usilující o decentralizaci. Můžeme ho rovněž definovat jako politickou a sociální doktrínu, jejímž cílem je usnadnit vznik regionálních uskupení v rámci jednoho národa, doktrínu vycházející ze zeměpisných či historických určení. I když na počátku 20. století došlo k dočasnému oslabení pocitu regionální příslušnosti podmíněného kulturně a etnograficky, akcent na region jako jednotku administrativní nikdy neustoupil a naopak v průběhu doby sílil.

Mezi regionalizací a regionalismem je vzájemně podmíněný vztah. Politika státu musí odpovídat potřebám regionů - tím, že reaguje na regionální hnutí, vyvolává takto prováděná politika další odezvu uvnitř regionu. Je však třeba připomenout, že stát může regionální hnutí akceptovat jen v tom případě, nevede-li k násilnostem a nevyslovuje-li nezastřené požadavky autonomie nebo spojení s populacemi žijícími za hranicemi daného státu.

Jak bylo shora řečeno, má francouzské regionální hnutí bohaté tradice; regionalizace